

OSMANLI ARAŖTIRMALARI
X

NeŖir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
X

İstanbul-1990

Machiel KIEL, *Ottoman Architecture in Albania 1385-1912*, Research Centre for Islamic History, Art and Culture, Istanbul 1410/1990, 342 s.

Balkanlar'da asırlar süren Osmanlı hâkimiyetine aid eserlerin son 100-150 yıldır âdetâ yok edilircesine tahribata uğratıldığı ve bu muhteşem kültürün izlerinin silinmek istendiği malumdur. Osmanlı dönemini, karanlık, işgal ve yıkım dönemi olarak adlandırma, ilgili ülkelerin resmî ideolojilerinin de tesiriyle, uzun süre canlı tutularak tekrarlanmış ve ilmî araştırmalarda dahi hakim görüş olarak taayyün etmiştir. Ancak son otuz-kırk yıldır arşiv kaynakları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar ve bunların mahallî tetkikatla desteklenmesi, Balkanlar'daki Osmanlı idaresinin yeni baştan değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu meydana Osmanlı dönemi Balkan tarihini, gözle görülür kalıntıların tesbiti, tavsifi, san'at yönlerinin incelenmesinden yola çıkarak, bunları arşiv kaynaklarıyla takviye edip tarihî perspektif içinde yorumlamaya yönelik yeni bir anlayış çerçevesinden değerlendirenlerin başında, Balkan ülkelerindeki Türk eserleri üzerinde yaptığı çalışmalarla dikkati çeken, Hollandalı sanat tarihçisi Dr. M. Kiel gelmektedir. Birçok makalesi yanında özellikle Bulgaristan'daki Osmanlı eserlerini inceleyen kitabı ile büyük bir ilgiye mazhar olan M. Kiel, şimdi de kapalı kutu vasfını haiz olan Balkanların küçük ülkesi ve vaktiyle İslâmiyetin iyice nüfuz ettiği Arnavutluk'taki Osmanlı mimarî eserleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Yazarın Arnavutluk'taki bugüne kadar ayakta kalabilmiş cami, medrese, mescid, tekke, kale, hamam gibi Osmanlı mimarî eserlerini incelediği bu araştırmasında, Arnavutluk'u ilk defa do-laştığı 1967'de gördüğü eserlerden bazılarının ortadan kalktığını ifade etmesi, şüphesiz eserin önemini ve değerini oldukça arttırmaktadır. Eserin takdim kısmında ise, tarihî eserlerin ve mimarî abidelerin büyük tarihî öneme sahip oldukları kaydedilerek Arnavut resmî tarihçiliğinin, Osmanlı hakimiyetini (1385-1912) karanlık bir çağ şeklinde tanımlama eğiliminde olduğu; bunun Arnavut milliyetçiliğinden kaynaklandığı ve Osmanlıların gelişi ile kendi parlak (?) kültürlerinin karanlıklar içine düştüğü ana fikri

çerçevesinde geçmişî karalayarak kendi cemiyetlerinin birlik ruhunu temin etmek ve kimlik bunalımını aşmak isteğinden husule geldiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu menfi görüşün Osmanlı eserleri üzerinde niçin derinlemesine ilmi araştırmalar yapılmadığını açık olarak gösterdiğini ifade eden yazar, Bulgar ve Yunanlıların yaptıkları gibi dar bir millî görüş içinde Osmanlı eserlerini, kendi orijinal kültür ve sanat anlayışlarının tezahürleri şeklindeki değerlendirme eğilimine bile teşebbüs edilmediğini söylemektedir. Bu arada Osmanlı medeniyetinin çok farklı ve insanlık tarihinin en büyük medeniyetlerinden biri olarak kendi estetiğini ve kimliğini kazanmış olduğunu da önemle belirtmektedir. Burada ayrıca, Arnavutluk'taki Osmanlı mimarî eserlerinin tıpkı Bursa-Edirne-Üsküp'te olduğu gibi XV. ve XVI. yüzyıllarda kuvvetli bir merkezî kontrol altında meydana getirildiği; XVII. yüzyıldan itibaren Arnavutluk'taki yapılarda yavaş yavaş mahallî unsurların önem kazanmağa başladığı; XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılda mahallî unsurların Osmanlı uslubu ile kaynaşıp bir İslam-Arnavut stilinin doğduğu ve bunun da temelde «Osmanlı-Türk» sentezine dayandığı; böylece İslam kültürü döneminin Arnavutluk'un «altın çağı»nı teşkil ettiği gibi tesbitlerde bulunmaktadır.

Kiel bu çalışmasında, bir taraftan Arnavutluk'ta bugüne ulaşabilmiş Osmanlı eserlerini incelemeye çalışırken, diğer taraftan da sadece binaların tavsifine yönelmiş bazı sanat tarihçilerinin aksine, mekâna, siyasî şartlara ve iktisadî boyuta da önem verip tarihî gelişimi orijinal arşiv kaynakları ile destekleyerek örnek bir eser ortaya koymuştur. Bunu yaparken de mimarî eserleri buldukları şehir ve kasabaları esas almak suretiyle ele almış ve önce her şehir hakkında topografik, demografik ve sosyal tarihini aydınlatıcı bilgiler vermiş ve bu tarihî bilgiyi batı ve doğu kaynakları, seyahatnâmeler, sâlnâmeler yanında Tahrir Defterleri ve Şer'iyye Sicilleri'nden istihrac ettiği kayıtlara dayandırmıştır.

Arnavutluk'un siyasî tarihi, Osmanlılara intikal safhaları, tarihî coğrafyası hakkında bilgiler verilen girişten (s. 14-47) sonra, kitapta Osmanlı eserlerinin buldukları şehir ve kasabalar harf sırasına göre yer almaktadır. Her şehrin tarihi, nüfusu, sosyal yapısı belirtildikten sonra yazarın da bizzat gördüğü mevcut mimarî

eserler incelenmektedir. Eserde yer alan şehir ve kasabalar şunlardır : Berat, Burim, Butrint, Delvina, Durres (Dıraç), Elbasan, Gjirokoster (Ergiri Kasrı, Ergiri), Kanina, Kavaje, Kelcyra (Klisura), Korçe (Görice), Kruja (Akçehisar), Lesh (Leş, Alessio), Leskovik, Peçin (Pekin), Permet (Premedi), Petrele, Pogradec, Preze, Shkoder (İskenderiyye, İşkodra), Tepelene (Tepedelen) Tirana, Vlore (Avlonya). Ayrıca bu zikredilen şehirlerin toponimisi üzerinde de durularak bazılarının adlarının nereden geldiği, nasıl teşekkül ettiği kaydedilmektedir. Meselâ, kadim bir şehir olan Berat'ın (Arnavut Belgradı) isminin, Slavca «beyaz şehir» anlamındaki Belgrad'dan geldiği belirtilmekte; önemli bir stratejik mevkideki Elbasan'ın ise Fatih Sultan Mehmed tarafından 1466'da kurulduğu, Kuzey Arnavutluk'u kontrol eden mevkii dolayısıyla orijinal isminin (il-basan) bu durumu tarif ettiği ifade edilmektedir.

Şehir ve kasabalardaki eserler incelendikten sonra eserin sonuç bölümünde (s. 285-293) genel değerlendirmeler yapılmıştır. Burada, Arnavutluk'taki Osmanlı mimarî eserleri, beş ana safhaya ayrılmıştır. 1417-1490 yılları arasını ihtiva eden ilk safhayı, Osmanlıların Arnavutluk'a girişi ile zabtedilen veya yeniden kurulan kaleler ve buralardaki garnizonların ihtiyacı olan dinî yapı ve sosyal binalar; ikinci safhayı, Görice'deki İlyas Bey camii (1495) ile Osmanlı cami mimarisi modelinin tatbiki (ki, bu devir 1600'e kadar gelir ve klasik Osmanlı mimari stili hakimdir); üçüncü safhayı, XVII. yüzyılda gittikçe kalabalıklaşan mahallî müslüman cemiyetin kendi özelliklerini de ihtiva eden yapıların meydana getirilişi; dördüncü safhayı, XVIII. yüzyıldan 1840'lara kadar Arnavut millî karakterinin ağır bastığı islamî binalar ve Avrupalı tarzlarını etkisinin girişi; beşinci safhayı ise, Tanzimat ve sonrasında umuma mahsus belediye, hükümet binaları, okullar, hastahaneler gibi mimarî eserler teşkil etmektedir. Ayrıca bu beş safhaya, Arnavutluk'un krallık haline gelişi ve İtalyan işgali dönemlerindeki islamî binaların inşaat faaliyetleri de ilave edilmiştir. Bunlardan başka kitabta -bazılarının karışmış olduğu anlaşılana- birçok resim de yer almıştır.

Anlaşılacağı gibi, asırlar süren islamî geçmişin sosyal ve kültürel hayatı şekillendirdiği Arnavutluk'ta mevcut Osmanlı dönemi

mimarî eserlerini konu alan bu kitab, her geçen gün yok olmaya mahkum bırakılan ve adetâ unutturulmak istenen Osmanlı hakimiyeti döneminin abidevî izleri üzerinde yapılan çok önemli, kalıcı ve gelecek nesillere rehberlik edecek bir inceleme özelliği taşımaktadır.

Feridun M. Emecen

Rana von MENDE, *Muşşafâ Âlî's Fursat-nâme. Edition und Bearbeitung einer Quelle zur Geschichte des persischen Feldzugs unter Sinân Paşa 1580-1581*. Klaus SCHWARZ Verlag, Berlin 1989. Islamkundliche Untersuchungen. Band 135. Yayınlayan : Gerd WINKELHANE, VIII + 365 sahife.

Onaltıncı yüzyıl osmanlı tarihçilerinden Gelibolu'lu Mustafa Âlî'nin 1592-1599 (H. 1000-1007) arasında kaleme aldığı *Künhü'l-Ahbâr* onun alanındaki en önemli eseri kabul edilir. Kitabın dördüncü ve son bölümü (*rûkn*) başlangıcından itibaren bir Osmanlı Tarihi'dir, Ekim 1596 (Safer 1005)'ya kadar gelir. Âlî, bu kitabını yazarken Âşık-Paşa-zâde, Ruhi, Neşrî, Mevlânâ İsa, İdris-i Bitlisi, Celâl-zâde, Ramazan-zâde, Hoca Sadeddin Efendi gibi pek çok ünlü zatın eserlerinden yararlandığı gibi, bir kısım biyografik kaynaklardan, tezkirelerden, şehnâmecilerinkilerden de faydalanmıştır. Bununla beraber toplumu ve bir kısım müesseseleri, şahısları tenkitten geri kalmamış, evvelce kendisinin kaleme aldığı bazı kitaplardan da bu mühim eserinde istifade etmiştir¹.

Rana von MENDE tarafından okuyucuya sunulan *Fursat-nâme* de Âlî'nin, *Künhü'l-Ahbâr*'ında kaynak olarak kullandığı eserlerinden birisidir. Bilindiği üzere, Lala Mustafa Paşa 1578 başlangıcında Gürcistan ve Şirvan seferine serdar tayin olunduğunda Mustafa Âlî de onun divan kâtipliğine atanmıştı. Âlî, bu seferin, görgü şahidi ve serdarın kâtibi olarak tarihini *Nuşret-nâme*'

1 *Künhü'l-ahbâr* ve kaynakları için bak. Cornell H. FLEISCHER, *Bureaucrat and intellectual in the Ottoman Empire. The Historian Mustâfa Âlî (1541-1600)*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1986, s. 245-252.